

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 21.05.21

Salme

(_sjanger, _lyrikk) En syngbar religiøs (kristen) tekst. Sunget under gudstjenester, ved begravelser og i private, oppbyggelige sammenhenger. Blir samlet i salmebøker.

“Ordet salme stammer fra græsk og betyder oprindeligt en sang til strengespil. I dag brukes betegnelsen om en kristen religiøs sang, der lovpriser Gud eller prædiker den kristne lære, men frem til reformationen i Danmark var en salme en sang fra Det Gamle Testamente. Reformationen medførte, at Martin Luther gendigtede Davidssalmerne fra Biblen, så de passede med hans protestantiske tanker. Hans kirkesange blev forbilledet for de senere salmer, der blev sunget af menigheden ved gudstjenesten. Mange salmer passer derfor tematisk med en højtid eller et tidspunkt på dagen, f.eks. en morgensalme eller en påskesalme. For at undgå at indholdet i salmerne ændrede sig ved at gå fra mund til mund, blev salmebøgerne en realitet, da bogtrykkeriet blev udbredt.” (<https://faktalink.dk/salmer>; lesedato 29.04.21)

“En salme har en fast strofeform, en fast rytme og enderim. Den bekender kærligheden til og bekræfter troen på den kristne Gud. Selvom salmerne er lyriske, uttrykker de ikke, som et digt ofte gør, det skrivende jeks subjektive oplevelser. De er i stedet hyldester til Gud, og da modtageren er den kristne menighed, er indholdet fortællinger fra Biblen eller erfaringer der ligger inden for en fælles kristen forståelsesramme. Derfor vil en du-henvendelse i en salme ikke være rettet mod en kødelig kærlighedspartner men mod den elskede Gud.” (<https://faktalink.dk/salmer>; lesedato 29.04.21)

Kirkefader Ambrosius (fra Milano) skilte mellom himmelsk og jordisk musikk, og hevdet at kong David (i Det gamle testamente) innførte salmesang som en slags etterligning av den himmelske vekselsang, “englesangen” (*Bokvennen* nr. 1 i 2003 s. 9).

Salmer fungerer som tolkninger og utlegninger av Bibelen. Teksten i salmer tilhører alltid (mer eller mindre tydelig og eksplisitt) en teologisk tradisjon eller retning, og dermed kan salmer være kontroversielle.

“Gjennom salmen blir gudstjenesten knyttet nærmere de troende selv enn kirkerommet. Dermed får gudsdyrkingen og undervisningen en rettethet mot hverdagen. [...] Den troende livsholdningen skal bli en integrert del av dagliglivet [...] [målet er] å “helliggjøre hverdagen” ” (Aasmundtveit 1991 s. 101-102).
“Salmetradisjonen er ein del av vår kulturhistorie. Saman med folkevisene og skillingsvisene var salmane folkets poesi.” (Edvard Hoem i *Klassekampen* 16. november 2013 s. 17)

Norsk hymnologisk forening “er en forening som:

- utarbeider tiltak som fremmer salmesangen
 - arbeider faglig med hymnologi og deler kunnskap og kompetanse
 - er et viktig nettverk for alle salmeinteresserte
 - arrangerer tverrfaglige seminarer med aktuelle temaer
 - tilbyr foredrag og artikler om salmerelaterte temaer
 - sender ut nyhetsbrev med nytt fra salmefronten
 - utarbeider forskjellige typer ressursmateriale til salmevalg og salmebruk”
- (<http://www.norskhymnologiskforening.no/>; lesedato 09.05.17)

Det er bevart kristne salmer som gir seg ut for å være skrevet av kong Salomo, som levde tusen år før Kristus og dermed umulig kunne være kristen. “Ved siden av evangeliene er kanskje Salmenes bok den viktigste boken for den verdensvide kirken. Salmenes bok er først og fremst en bønneskole. Vi ser det i klostre verden over: I løpet av ukens tidebønner bes alle de 150 salmene.” (teologen Eskil Skjeldal i *Morgenbladet* 16.–22. desember 2011 s. 48) Salmenes bok inneholder blant annet klagesalmer og lovprisningssalmer.

“Salmer er, enkelt sagt, en særegen type poetiske tekster – med melodi koblet til. Salmer åpner for menighetens deltagelse i gudstjenesten. De fortetter kristne trossannheter. Salmer gir språk til troen. De utløser hengivelse og tjeneste. Med salmer har mange holdt håpet oppe når tidene var harde. Og med salmer og åndelige sanger har sosiale reformer brutt seg vei. Og ikke minst: Når vi – i sorgen timer – ikke har ord, da kommer de velsignede salmene til oss med ord. De låner oss ord når våre egne bryter sammen. Så salmer er godt både for tro og liv. Men – ikke å forglemme – de er også kulturoverlevering. Salmer og salmediktning er en viktig del av vår kulturhistorie. [...] Salmer er dessuten en viktig del av vår språkhistorie. Landstad ville med sitt salmeverk lære oss å prise Gud på folkemålets grunn. Gud kunne ikke bare lovprises på dansk og tysk! Og nynorsk fikk sin inngang i landet bl.a. gjennom salmene til Elias Blix, Bernt Støylen og Anders Hovden.” (Olav Skjevesland i <http://www.kirken.no/>; lesedato 05.02.13)

“Salmer kan klage så det dirrer, takke så det renner over, lete, miste, finne og gi på mirakuløse måter som samtidig er helt hverdagslige. Særlig kan de få den syngende til å eksponere seg, alene og sammen med andre. De kan holde fast på livets paradokser på produktiv måte [...] En salme har fra tidenes morgen vært et tverrfaglig fenomen. Fordi den alltid har minst tre elementer: tone, tekst, og noe

hellig. Med kroppen og mange andre instrument som del av hva en salme er. [...] En salme kan vurderes både fra et teologisk, litterært og musikologisk synspunkt. Samtidig er det klart at en ensidig vekt på det ene aspektet vil gjøre urett mot salmen som sådan. [...] Hva er en salme? ... en salme er en enhet av tekst og tone som kan gi hjelp til å forholde seg til Gud.” (Synnøve Heggem i <http://www.kirken.no/>; lesedato 29.01.13)

“Luther gjorde den genistrek det er å banne i kirka på riktig måte til riktig tid (og det vet man jo ikke på forhånd): dansemelodier folk hadde et kroppslig og hjertelig forhold ble forent med hellige tekster. Å ta hellige tekster i sin munn på hans tid for hvermannsen var i seg selv helligbrøde. Verre ble det å blande verdslig dansemusikk til hellige tekster og la folk synge det selv på sitt eget språk i nye gudstjenesteformer. Uten denne genistrek av Luther, ville reformasjonen neppe slått rot, sier Inge Lønning (Luthers verker, V, s 40 ff). Vi fikk en ny kulturform med uendelige variasjoner: salmesang på morsmålet. I Norden topper denne kulturform seg kvalitativt og kvantitativt med tre store symboler på ortodoksi, pietisme og romantikk: Kingo, Brorson og Grundtvig. Den sistnevnte var fiksert et helt liv på salmen som genre, livsfornyende og beskytter overfor død og krenkelse. Han fornyet genren med sine 15-1600 nye salmer. Han elsket de gamle salmer. Han visste at genren dør om den ikke fornyes. Han sa blant annet at salmer er “Hverdagsmalerier, der for Gud gjør oss alle like...”. Han sa også at de var som et herremåltid, et gjestebud, hvor man burde ta til seg av det man likte, trengte å nærme seg på, alene og sammen.” (Synnøve Heggem i <http://www.kirken.no/>; lesedato 29.01.13)

Luthers “Vår Gud han er så fast en borg” er bygd på Salme 46 i Det gamle testamente og er ikke noe originalt dikt (*Bokvennen* nr. 1 i 2003 s. 8). “En af hans stærkeste salmer er “Vor Gud han er så fast en borg,” som er oversat til flere end 200 sprog. Den er skrevet i 1528, på et tidspunkt, hvor det langt fra var givet, at de evangeliske ville slippe fra at aflægge deres bekendelse med livet i behold. I salmen forkynder Luther, at Gud er en uovervindelig beskyttelse, når Djævelen angriber. Det er han, fordi Kristus er med os. Kristus har båret alle menneskers synd, og derfor får Djævelen ikke noget ud af at angribe dem, der tror på Kristus som deres frelser. Kristus har fået al magt i Himmelen og på jorden. Derfor fordi Djævelen og hans håndlangere ikke noget ud af at angribe kristne, uanset hvordan det sker. [...] Når Djævelen angriber, har vi ingen kræfter, der kan hjælpe os. For Djævelens magt stammer fra, at vi er syndere. Vi har handlet mod Guds vilje, mod Guds lov. Når Djævelen angriber, erkender vi, at vi af os selv ikke tør søge hjælp hos Gud. Djævelen kan derfor besejre os, hvis vi skulle klare os ved vore egne kræfter. Men Luther forklarer, at sådan er det netop heller ikke. For hos enhver kristen står en, der kan hjælpe os. [...] De sidste linjer kan virke overfladiske, men Luther vidste, hvad han talte om. Allerede fem år før havde to kristne lidt martyrdøden i Brüssels. De havde bekendt evangeliet og dermed gjort de pavetro teologer vrede. Djævelen og hans håndlangere vil til alle tider true kristne på livet, på ejendom, ja, selv på

familien.” (<http://augsburbske.blogos.dk/2008/06/12/vor-gud-han-er-saa-fast-en-borg/>; lesedato 26.08.14)

Luthers salmer ble ikke anerkjent av den katolske kirken i Luthers samtid, og noen ble ansett som direkte blasfemiske, slik at de som sang disse salmene risikerte forfølgelse (Mullen 2013 s. 190). Å synge f.eks. “Erhalt uns Herr bei deinem Wort” fungerte som en farlig trosbekjennelse, i en religiøs kamp som krevde lidelse og forsakelse (Christian Grosse gjengitt fra Mullen 2013 s. 190).

Salmene “skulle klare alt: å vekke, trøste, trigge, være nære og objektive på en gang, alminnelig og hellig, skulle synges gjerne mens en gikk på åkeren, satt i skolestua, ved bordet hjemme, ved senga, i kirka, hvor som helst. Salmer var kirke og underholdning, oppmuntring og veileder. Og ikke minst: man skulle kunne eie de uten å ha penger; ved å lære de utenat og ta de fram når de trengtes. At kirke og stat som makt og fellesskap dermed hadde et middel til å styre og til tider overstyre eller manipulere er all virkelighets problem: det innerste kjære, det nærmeste og viktigste er det som mest skader når det brukes feil. Derfor sa også Grundtvig at det viktigste ikke var salmen som genre, men om salmen ble brukt rett eller galt, om den frigjorde eller undertrykte livskraft og vennlig vekselvirkning på alle plan i egen kropp, mellom mennesker i små og større grupper. [...] Selv om vi nå er i en situasjon hvor kanskje ikke lenger ALT skal sies i hver salme, av mange grunner, så gjelder det å våke over hvilke modeller av det hellige, av mennesket og av verden som salmer bekrefter og avviser, understreker og impliserer. Heldigvis blir ikke salmens innhold helt før de syngende og lesende speiler sitt liv, legger sin fromhet, sin fortolkning inn i salmen. [...] En salme er et språklig/musisk fenomen – med dimensjoner av kroppslig, kjønnnet, estetisk, relasjonell, historisk og hellig art – som tematiserer kjærlighetsforholdet mellom mennesket, verden og Gud/det hellige på en situert måte, i uendelige varianter” (Synnøve Heggem i <http://www.kirken.no/>; lesedato 29.01.13).

“Augustin blir ofte sitert i forbindelse med salmekunnskap. Det var han som sa: “Det var da man indførte hymner og salmesang efter østlig skikk, for at folket ikke skulle blive træt og udmattet af sin sorg.” [...] Salmen skulle klare alt før. Speile, som kirken, et makrokosmos, holde åpen kontakten med de døde, hverandre, verden og det kommende. Være speil til trøst, til erkjennelse av egen og andres mangler og ondskap, til å hele det brutte, trøste og vise vei. Noe av det mest påfallende i denne genren er hvor mange forskjellige bilder og egenskaper ved Gud og de hellige figurer fra helgner til Maria og andre som skildres. Til glede for de av oss som trenger å få øye på Guds ansikter og mange forskjellige ansiktstrekk.” (Synnøve Heggem i <http://www.kirken.no/>; lesedato 29.01.13)

“Virtually all crime accounts published during the sixteenth and seventeenth centuries connected their stories with an edifying Christian message. Many crime reports in song form were set to the tunes of hymns, such as “Kompt her zu mir spricht Gottes Sohn” (Come unto me, says the son of God) or “Ewiger Vater in

Himmelreich” (Eternal Father in heaven). Authors of crime reports explicitly advertised crime stories as relevant to all Christians because they gave warning of the consequences of sin. [...] Reports about youthful offenders regularly pointed to the need for a rigorous godly upbringing to avoid raising such monstrous criminals.” (Joy Wiltenburg i <https://watermark.silverchair.com/109-5-1377.pdf>; lesedato 05.08.19)

“Hjerteslag” er ingen dårlig metafor å benytte om den lutherske salme. Salmesangens historie kan meget vel tjene som et elektrokardiogram for den kirkelige allmenntilstand, ikke minst gjelder det forholdet til kulturen. Den lutherske kirke har alltid holdt frem salmesangen som et av sine viktigste fortrinn. Samtidig har salmesjangeren gjennomgått store forandringer gjennom den lutherske kirkes historie. Allerede i løpet av de tre-fire første generasjoner etter den første lutherske salmeboken i den dansk-norske kirken ble tilfanget simpelthen så overveldende at kongen måtte gripe inn og sørge for sanering og disiplinering. En dansk biskop fikk hovedansvaret, overvåket av en komité, og resultatet ble Kingos salmebok, som var i bruk helt frem til Landstads salmebok på slutten av 1800-tallet avløste den som den første norske salmeboken.” (Jan Schumacher i *Morgenbladet* 24. desember 2009–7. januar 2010 s. 55)

“I 1569 udkom den første officielle danske salmebog “Den Danske Psalmebog” eller Thomissøns salmebog, der bestod af 269 salmer udvalgt af Hans Thomissøn. [...] Den første betydningsfulde, danske salmedigter var Hans Christensen Sthen (1544-1610), men de fire største regner man for at være Thomas Kingo (1634-1703), Hans Adolph Brorson (1694-1764), Nikolai Frederik Severin Grundtvig (1783-1872) og Bernhard Severin Ingemann (1789-1862). Kingo var barokkens store salmedigter. Han skrev kraftfulde, sanseladede, svulstige og kontrastfulde salmer. F.eks. “Sorrige og glæde de vandre til hobe” hvor modsætningsparrene lykke og ulykke, medgang og modgang, solskin og skyer i den første strofe bygger op til den afgørende kontrast mellem livet på jorden og i himlen. I “Den forordnede nye Salmebog” fra 1699 er der medtaget 85 af Kingos salmer. Modsat Kingo er Brorsons stil mere enkel, nedtonet og inderlig. Den pietistiske Brorson opfattede livet på jorden som den forberedende udfordring inden det egentlige liv efter døden. I “Op, al den ting som Gud har gjort” (1734) hyldes Gud for sine store skaberevner, der forbavser, imponerer og efterlader mennesket uden ord.” (<https://faktalink.dk/salmer>; lesedato 29.04.21)

“Den mest produktive af de fire store [danske] salmedigtere var dog Grundtvig, der skrev 1585 salmer, heraf omkring 90 gendigtninger. En af hans mest berømte gendigtninger er nytårssalmen “Vær velkommen Herrens år” (1849), der er en omskrivning af en dansk adventssalme fra 1556. Grundtvig byggede ikke som Kingo og Brorson sine salmer på ideer om synd, nåde eller andre moralkodeks. I stedet er hans motivation at skabe fællesskab, håb og styrke troen blandt menigheden gjennom salmerne, hvilket også ses i nytårssalmen, der optimistisk byder det nye år velkommen med lys, glæde og ønsket om en god høst. Ingemanns

særkende var hans evne til at forenkle og gjøre salmerne personlige. Hans “Morgensange for børn med 7 morgensalmer” hadde en salme til hver af ugens dage. Heraf har onsdagssalmen “I Østen stiger solen op”, fredagens “Morgenstund har guld i mund” og lørdagens “Nu titte til hinanden” opnået klassikerstatus. Den seneste autoriserede version af “Den Danske Salmebog” udkom i 2013. I nyere tid har skønlitterære forfattere som Jørgen Gustava Brandt, Ole Sarvig, Steen Kaalø, Pia Tafdrup og Simon Grotrian gjort forsøg på at forny salmegenren.” (<https://fakta.link.dk/salmer>; lesedato 29.04.21)

“Ikke glem salmeboken, som jo var de brede lag av folkets første møte med poesien.” (Kjell Arild Pollestad i *Morgenbladet* 18.–31. mars 2016 s. 63)

“Universitetsbiblioteket i Bergen eier et eksemplar av Hans Thommissøns danske Salmebok, trykt i København 1582, som ingen andre samlinger har maken til. Dette er narurligvis nok til å gjøre boka til en godbit for antikvarer og boksamlere. [...] Som vanlig i eldre tid er salmeboka utgitt sammen med 4-5 andre kristelige småskrifter: først søndagstekstene (Epistler og Evangelier, som vi også finner i våre dagers salmebøker), dernest Luthers Lille katekismus, så en framstilling av Jesu lidelseshistorie, Passio [...] en fortelling om “Jerusalems oc jødernis iemmerlige oc ynckelige Forstøring”, og endelig en liten Bønnebok, “sammenskrevet” av den danske presten Rasmus Reravius.” (Mattias Tveitane i <http://www.ub.uib.no/avdeling/spes/godbit97/februar.htm>; lesedato 19.12.18)

Johan Halmrast var et “funksjonshemmet og svakelig guttebarn med et uvanlig stort hode og deformerte hender. [...] Han ble liten av vekst og fikk også pukkelrygg. [...] Selvlært (han hadde bare folkeskolen) og svakelig klarte han likevel å skaffe seg solide kunnskaper. [...] I 1904 ble han fast medarbeider i “Norsk Ungdomsblad.” Men det er vel særlig salmen “Å salige stund uten like” som er hans mest kjente verk. Den skrev han i 1890, bare 24 år gammel. Salmen bygger på beretningen om Maria Magdalena i Bibelen.” (<http://www.byavis.no/index.php/byhistorie/3719--sp-377641525>; lesedato 25.08.14)

“I skrivende stund er salmebok 2008 ute til høring; med sine to bind vil den til sammen utgjøre et totalt tilfang av 1151 tekster! Om omfanget av salmer i dag truer med å bli “mangfoldig som sand i strand, som støv i solens strime” (for å si det med en salmestrofe), så har oppfatningene av hva en salme egentlig er, nærmest “vokst talløst til med tiden”, for igjen å sitere en salmedikter. Lenge var salmeboken simpelthen “lekfolkets bibel”, og en salme kunne ganske enkelt gjenfortelle bibelhistorie (Petter Dass) eller fremstå som dyptborende meditasjoner over enkeltfortellinger (Thomas Kingo og Hans Adolph Brorson). I perioder (pietisme og opplysningstid) var salmen del av et pedagogisk prosjekt som skulle høyne moralen og danne det religiøse gemytt. Salmer har spilt rollen som bærere av tradisjon som skulle innlæres ved hjelp av sang, eller de har vært dominert av et nåtidig fokus. Salmen har blitt tillagt oppgaven å formidle kirkens lære, eller den skulle være menneskets “svar” på prekenens “tiltale”. Salmen skulle smelte

sammen den felles kristne tro med det norsk-nasjonale særpreget, eller knytte bånd til den verdensvide kirke.” (Jan Schumacher i *Morgenbladet* 24. desember 2009–7. januar 2010 s. 55)

Blant de mest kjente dansk-norske salmedikterne på 1600-tallet (barokken) var Thomas Kingo. Dorothe Engelbretsdatter skrev i samme periode såkalte “sukk”, som var korte salmer som var tenkt å synges ved andakter i private hjem. I “sukket” “Lengsel etter det evige liv” heter det: “jeg er så trett av grætedalen / og sukker etter frydesalen”.

“Petter Dass (1647-1707) er regnet som den betydeligste norske barokkforfatter. Han virket som prest i Alstadhaug prestegjeld i Nordland. [...] SALMEN: HERRE GUD, DITT DYRE NAVN OG ÆRE [...] er fra *Katechismus-Sange* og ble skrevet i 1698, men ikke trykket før i 1715. Dette verket er en omskriving av hele Martin Luthers lille katekismus (lærebok i kristendom) til salme-, sang- og viseform. Sangene ble skrevet til kjente melodier og var ment som kristendomsopplæring for folket. Derfor er språkføringen kanskje enklere og mindre “barokk” enn i annen samtidig litteratur. Salmen hadde opprinnelig tittelen “Helliget vorde ditt navn”, og er altså en forklaring til andre linje i bønnen Fader Vår. [...] Salmen består av 16 strofer. Den kan deles i en innledning og to hoveddeler:

Innledning: strofe 1. En oppfordring til alt som lever om å prise Gud, hans navn og ære.

Første hoveddel: strofe 2-9: En skildring av den universelle lovprisning av Gud. Hele skaperverket tar del i lovprisningen (str.2). Og om mennesker skulle glemme å prise Gud, vil andre deler av skaperverket ta over, enten stein og skjeletter (str.3), havdyr og fisk (str.4), englene (str.5-6) eller til og med djevlene (str.7). Guds ære overlever til og med verdens undergang (str.8). Barn og funksjonshemmede overtar lovprisningen hvis de friske, voksne sløvner hen (str.9).

Andre hoveddel: strofe 10-16. Her innsnevres perspektivet. Nå er det ikke universet, men det enkelte menneske som står i fokus. Petter Dass understreker her at Gud ikke kan lovprises bare med ord. Handling og livsførsel er like viktig. Han begynner med å understreke menneskets syndighet og behov for ydmykhet (str.10). Så understreker han at Guds navn ikke kan æres bare med munnen, det kreves at livet følger Guds bud (str.11-12). Dette utdypes med flere uttrykk og vendinger i str. 13-14. I str. 15 kommer en kraftig advarsel mot å velge syndens vei og risikere å bli et menneske som bringer skam over Gud. Det hele ender med et fromt ønske og en bønn om at forfatter og lesere må lykkes i å kjempe mot synden og oppnå et evig liv hos Gud (str.16).

[...] Teksten har et tradisjonelt rim- og rytmemønster. Strofene består av fire linjer. Rimmønsteret er ganske krevende: AABBBBA. Rytmen understreker det majestetiske innholdet. Teksten inneholder flere karakteristiske barokktrekk:

Underdanigheten og ærefrykten overfor øvrigheten, i dette tilfellet Gud, kommer klart til uttrykk. Sterke uttrykksmåter tas i bruk: “alle kne seg bøye”, “ti tusen står for Ham og tjene”, “Herrens minne til tusen sinne skal stige”. Overdrivelsene, eller de sterke uttrykk, er gjennomgående, særlig i den første delen. Det meste av det som skildres her, er nok bokstavelig ment fra forfatterens side. Verdensbildet med utallige engler og djevler og verdens undergang har jo en sterk posisjon i kristen tradisjon. Men dette er ingen nøktern beskrivelse. Her dynges effektene på hverandre på en helt overveldende måte: avgrunner, skoger, stein, skjeletter, hval, ulike fiskeslag, mennesker, engler, djevler, jord og himmel. Denne oppramsingen et forøvrig et typisk Petter Dass-trekk. Han later til å ha stor glede av å bruke mange parallelle ord og uttrykksmåter. Se f.eks. strofe 4 med alle fiskeslagene, og strofe 9. Kontrastene er sterke flere steder i salmen. De knyttes til de religiøse forstillingene som ligger til grunn for teksten. I første hoveddelen finner vi de store perspektivene i rom og tid: Den ene Gud og de utallige skapninger. Himmelen med engler og helvetet med djevlene. Jorden som forsvinner og mennesker som dør, mens Gud blir til evig tid. I andre hoveddel ligger vekten på kontrasten mellom ord og handling, mellom begjær og fromhet, mellom synd og dyd.” (Magne Vestøl i <http://folk.uio.no/jonv/norsksider/hergud.htm>; lesedato 11.02.13)

“Den nord-europeiske, lutherske salmediktningen betegnes som enkel og folkelig. Den står i kontrast til den tradisjonelt sett svulstige, utbroderende barokke stilen som gjorde seg gjeldende i det katolske Syd-Europa – og i annen nord-europeisk diktning i samme periode. Salmens enkle og folkelige preg kan sies å ha sitt utgangspunkt i Luthers ideer. Han skaper et *behov* for salmer idet han lar salmene stå som selvstendige, faste ledd i gudstjenesten i sin “Deutsche Messe” (1526). Salmesang på morsmålet i gudstjenesten blir et av hovedkjennetegnene på den lutherske messen. Luther gir salmesangen en teologisk begrunnelse. Samtidig har den et klart pedagogisk siktemål: Evangeliet skal slå rot i folk, spesielt de unge, slik “At det hellige Euangelium (som nu aff Guds Naade er igen opkommit) kunde end oc saaledis komme paa Foden igen/ brugis/ fordis/ fremmis oc beuaris (...) at Ungdomen (...) maatte haffue nogit til at fordriffue hine forgifftige Boleuiser [= boleviser] oc kiødelige sang met...” (fra Doctor Morten Luthers Fortale, i H. Thomissøns Salmebok 1569). Ved reformasjonens begynnelse viste salmene seg også å være en effektiv måte å få spredt de nye lutherske tankene på. Det pedagogiske siktemålet mot barn og ungdom fordrer enkelhet. I reformasjonstiden vurderes salmene så høyt at de nærmest sidestilles med prekenen.” (Aasmundtveit 1991 s. 21-22).

Briten Isaac Watt publiserte blant annet *Hymns and Spiritual Songs* (1707) og *Divine Songs Attempted in Easy Language for the Use of Children* (1715). “His interest in the colonial American universities and liberal if nonclassical education for girls was particularly marked. This commitment to education was basic to Watts’s understanding of devotional lyrics, congregational hymns and psalms, and songs for children.” (<http://www.poetryfoundation.org/bio/isaac-watts>; lesedato 07.09.15)

I Oddgeir Bruasets bok *Det var midt i julenatt* (2000) handler bl.a. om salmer. “Noen av de mest brukte og best likte julesalmene våre er skrevet av dansken Hans Adolph Brorson (1694-1764). Brorson opplevde mange tragedier i livet, men likevel er salmene hans fylt av glede og tro. Faren hans var prest, og han døde da Hans Adolph var ganske liten. Både han og de to eldre brødrene begynte å studere teologi. Men mens brødrene greide seg bra, endte Hans Adolph med å bli utvist på grunn av festing. På denne tida hadde pietismen fått fotfeste og alt som smakte av verdslige gleder var synd. Hans Adolph begynte som huslærer hos en onkel. Men etter at han hadde opplevd flere dødsfall i familien samt en stormflo med store ødeleggelser, ble han omvendt og fullførte presteutdannelsen. Han forlovet seg med sin 16 år gamle kusine, og de fikk etter hvert 16 barn. Bare seks vokste opp. I 1729 flyttet Brorson til Tønder hvor han ble hjelpeprest, og tre år etter ga han ut et hefte med ti julesanger med tittelen: *Nogle Jule-Psalmer, Gud til Ære og Christen-Sjæle, især siin elskelige Meenighed til Opmuntring og forestaaende glædelige Jule-Fest. Eenfoldig og i Hast sammenskrevne af H.A.B.* I heftet finner vi blant annet “Mitt hjerte alltid vanker”, “I denne søte juletid” og “Her kommer dine arme smaa”. På Brorsons tid var det vanlig med julekrybber i hjemmene, det var jo før juletreet kom på moten. Og samlingen rundt julekrybben var sentral hos ham, som det står i første vers av “Mitt hjerte alltid vanker”:

Mitt hjerte alltid vanker
i Jesu føderom,
der samles mine tanker
som i sin hovedsum.
Der er min lengsel hjemme,
der har min tro sin skatt;
jeg kan deg aldri glemme,
velsignet julenatt!

Her i Norge fikk Brorsons salmer stor utbredelse, særlig på grunn av Hans Nielsen Hauge. Og i Landstads første salmebok er det med 126 Brorson-salmer.” (Bruaset gjengitt etter <http://visearchivaren.blogspot.no/2011/12/brorsons-julesalmer.html>; lesedato 27.01.13)

Elias Blix “kristnet landsmålet” (nynorsken) ved å bruke det i sine salmer. “Konservative kristne djupt inne i nynorskland var særs motvillige til å skifta frå det språket dei kjende og hadde lært på skulen. Det som ofte fekk dei på andre tankar var salmane til Blix. Dei var godt formulerte, og bar i seg ein sjeldan god kombinasjon av sunn teologi og jordnære metaforar, som var til å bli klok av. [...] Blix må ta ein stor del av æra for at landsmålet vart kristna, og nynorsk kyrkjemål slo gjennom. Ja, Blix må også tilleggjast stor vekt når vi ser kor godt det nynorske kyrkjemålet har halde på statusen sin. Over 50 av Blixsalmane er tekne med i Norsk salmebok.” (Olav Kobbeltveit i *Bergens Tidende* 15. juli 2008 s. 3)

“Ludvig Daae Zwilgmeyer (1886-1969) var sokneprest i Porsgrunn da tyskerne invaderte Norge i 1940. Han var vennlig innstilt til tyskerne og medlem av Nasjonal Samling, og dermed ikke spesielt vel ansett av menigheten og kollegaer. [...] Han ga ut én diktsamling under krigen, *Under livets tre: Salmer og dikt: Fjerde samling*, som altså var den fjerde samlingen Daae Zwilgmeyer ga ut av denne typen. Det er en kombinert salme- og diktsamling, hvor diktene som regnes som salmer, blir listet opp bakerst i boka, får anvist sin plass i kirkeåret og en henvisning til hvilken koral (melodi) de skal synges til. 14 av diktene i samlingen får tildelt en plass i kirkeåret som salmer – det vil si at hele samlingens andre del er viet salmer.” (Kristian Aurebekk Andersen i <https://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/3388/56491771.pdf>; lesedato 05.06.15)

“Svein Ellingsen er Norges mest leste dikter. [...] Som hymnolog er Ellingsen mer fortrolig enn de fleste med spennvidden, for ikke å si ambivalensen i kirkens salmesyn, og hans tenkning er båret av stor pietet for tradisjonen. Som dikter hører han utvilsomt hjemme blant dem som ønsker å kunne skape moderne salmer. Det betyr at salmen ikke skal være en forlengelse av prekenen; ikke først og fremst innøvelse i kristen lære, men henvendelse til Gud, og det i et språk som så langt som mulig skaper gjenkjennelse. [...] Svein Ellingsens tekster fanger opp perspektiver fra den svenske teologen Gustav Wingren, som ble mye lest hos oss på femti- og sekstitallet. Gustav Wingrens trosunivers var dynamisk. Dikotomien mellom den allmektige guden og det syndige mennesket var byttet ut med den handlende guden og det kjempende mennesket. [...] Et interessant trekk ved Ellingsens salmer må nevnes til slutt, og det er at de artikulere kirkens sakramenter på en måte som representerer noe nytt i norsk salmediktning. Han dikter ikke om sakramentene, men lar dem være grunnleggende referansepunkter for levd liv. Det er som om en moderne, splittet livsfølelse og kristen tro konvergerer i et sakramentalt liv.” (Jan Schumacher i *Morgenbladet* 24. desember 2009–7. januar 2010 s. 55)

Boka *Salmer 1997* (1997) ble utarbeidet av det norske Kirkerådet som en tilleggsbok til den vanlige salmeboka som brukes under gudstjenester. Over halvparten av salmene i boka er skrevet etter 1980, av blant andre Edvard Hoem, Åse-Marie Nesse, Bjørn Eidsvåg og Aage Samuelsen.

“75 år etter at ateisten Arnulf Øverland ble tiltalt for blasfemi etter å ha holdt foredraget “Kristendommen, den tiende landeplage”, åpner Den norske kirke døren for et av hans dikt i forslag til ny salmebok. [...] Nå kan han komme med i en ny norsk salmebok med diktet “Snehvit er natten, klar og kold”. [...] Kirkerådets leder, Nils-Tore Andersen, er ikke glad for at Øverlands tekst er med, og det er av respekt for Øverland, sier han. - Øverland hadde jo veldig mange kristne begreper i diktene sine, men han la noe annet innhold i dem. Når en person så tydelig har erklært at han er motstander av alt det kirken står for, er det da rett overfor hans minne å bruke noe av det han har skrevet? spør Andersen. Komponisten og kantoren Kjell Mørk Karlsen har satt melodi til Øverlands dikt. Dette og 358 andre

nye salmer skal nå prøvesynges av 100 av landets menigheter en tid fremover. Deretter skal Kirkerådet og biskopene uttale seg, før Kirkemøtet vedtar den endelige Salmeboken. Den skal presenteres i 2010 – et kvart århundre etter at Den norske kirke fikk sin siste store salmebok. Den nye salmeboken vil inneholde maksimalt 1200 salmer, 600 av dem vil være med fra dagens Norsk Salmebok, 159 fra Salmer 1997 – og de øvrige fra forslaget som nå er sendt ut til håndplukkede menigheter. [...] Gudstjenestelivet er ganske mangfoldig, det er ikke bare på bare høymesse søndag klokken 11 salmeboken brukes. [...] Salmedikter Svein Ellingsen sa i forbindelse med sin æresdoktorgrad i Menighetsfakultetet i høst at Øverland hadde bidradd til å forløse hans salmespråk. Det aktuelle diktet som har både Kristusperspektiv og Gudsperspektiv, går dypere inn i de kristne verdier enn mange andre av diktene vi assosierer med Øverland [sier biskop Ole Christian Kvarme]. [...]

Arnulf Øverlands salme:

Snehvit er natten, klar og kald.
Det nye år går inn.
Fra alle tårn slår klokken tolv
og samler alle sinn.

Om vi er kalt? Vi kommer sent.
Vi alle står i gjeld.
Men hva vi ikke har fortjent,
får vi allikevel.

Forlat oss da i denne stund
hva ondt vi kan ha gjort!
Kan hende grov vi ned vårt pund;
men vend deg ikke bort!

La oss få tid til neste ny!
Da heves intet krus;
men alle går vi ut i by
og samles i ditt hus!

Vår dag er kort. Vår angst er stor
ved tidens åpne grind.
O Gud, er der en sorg på jord,
som ikke og er din?"

(*Aftenposten* 17. oktober 2008 s. 6-7)

“Andre forfattere som er representert i forslaget til ny salmebok, er Alf Prøysen med “Julekveldsvise”, Gabriel Scott med “Takk skje deg, milde, kjære Gud”, Evert Taube med “Änglamark” og Halldis Moren Vesaas med “Herre, du strenge, Herre,

du milde”. [...] Også trubaduren Erik Bye er representert i det nye salmebokforslaget – med “Blå salme” og “Svøp kappen din om skuldrene og ta din vandringsstav”, visesangeren Kari Bremnes har levert dåpssalmen “Her e det et lite barn som kommer” og Olav H. Hauge er representert med tre bidrag, blant annet “Alltid ventar eg å finna”. Den nye salmeboken skal utgis i to bind og komme både på nynorsk og bokmål. Første bind skal inneholde kjernesalmer fra eldre og nyere tid og ha en langsiktig karakter. Det andre bindet skal ifølge Kirkerådets vedtak “være et tillegg som fornyes oftere og ved det blir et redskap til å fange opp og prøve ut i hovedsak nytt materiale.” ” (*Aftenposten* 17. oktober 2008 s. 6)

De amerikanske regissør-brødrene Joel og Ethan Coen lanserte i 2010 westernfilmen *True Grit* (2010). “Carter Burwell, Coen-brødrenes faste komponist, har valgt å bruke en gammel salme som grunnlag for det meste av musikken i “True Grit”. Elisha A. Hoffman skrev “Leaning on the Everlasting Arms” i 1887 og hentet tittelen fra femte mosebok. Ethan Coen sier til *The Daily Telegraph* at salmen er en viktig del av filmen og uttrykker Matties protestantiske holdning: “The music speaks of faith and certitude, and that she has in spades.” [...] Men det finnes også trøst, som når Iris DeMent til slutt setter salmetekst til melodien som har ligget i bakgrunnen under store deler av filmen: “What a blessedness, what a peace is mine / Leaning on the everlasting arms.” ” (*Dagbladet* 16. februar 2011 s. 53)

“Når prest Gyrid Gunnes (34) skriver eller synger salmer, erstatter hun alltid “fader” med “moder”. - Ideelt sett burde man bruke begge pronomenene, men i en tradisjon hvor de fleste bruker “han” er det viktig å si “hun”. Enn så lenge, sier feministpresten Gyrid Gunnes.” (*Klassekampen* 23. februar 2013 s. 10)

Nordahl Griegs dikt “Til ungdommen” (1936) ble tonesatt i 1952 av Otto Mortensen. Etter terroren på Utøya og i Oslo sentrum 22. juli 2011 ble sangen et symbol på humanistisk motstand mot terror og ekstremisme. Den ble sunget ved mange anledninger, blant annet under sørgegudstjenesten to dager etter angrepet og på markeringen i Oslo sentrum kort tid senere med omkring 200.000 deltakere. Men kan den fungere som en salme? “Mens Kirkerådet sa nei til “Til Ungdommen” i salmeboken, har katolikkene sagt ja til “22.juli-sangen”. 46 av Kirkemøtets delegater sa nei til sangen, som det siste året har vært sunget i forbindelse med tragedien 22. juli. Men katolikkene trykker Nordahl Griegs tekst til sitt bryst. I salmeboken “Lov Herren”, som kom ut i 2000, har den fått nummer 761. Biskop Halvor Nordhaug hører til blant dem som ikke mener sangen har noe i salmeboken å gjøre. - Det er en flott sang, bevares. Men det er ingen salme. Det er ingen himmel over den, sier Nordhaug [...] Salmeboken er ikke bestemmende for hva som kan synges i kirkene.” (<https://www.ba.no/nyheter/dette-er-ingen-salme/s/1-41-6019111>; lesedato 23.06.20)

“Hilde Bergfjord Brunvoll fra Molde er utsending til det pågående Kirkemøtet fra Møre bispedømme. Hun var blant dem som argumenterte mot at kampsangen

skulle inn i den nye reviderte salmeboka, og kan dermed være glad for vedtaket. - “Til ungdommen” er en veldig sterk og flott sang som kommer til å leve alltid. Den skal også være med i salmedatabasen, og kommer til å bli brukt i kirken i forskjellige sammenhenger. Men jeg mener den ikke hører til i en salmebok, rett og slett fordi den ikke er i kategorien salme. Den har ingen relasjon til Gud, det er en humanistisk sang med mennesket i sentrum hele veien. En salme må ha en gudsrelasjon i seg, sier Hilde Brunvoll [...] Hun mener også det er riktig å respektere ønskene til etterkommerne av Nordahl Grieg, som skrev diktet. Etterkommerne henvendte seg til Kirkemøtet og uttrykte sterk motstand mot at “Til ungdommen” skulle innlemmes i den nye salmeboken. [...] Kirkemøtet bestemte også at “Amazing Grace” opprettholdes med Trygve Bjerkrheim sin tekst “Å nåde underfull og stor”. Ut av salmeboka forsvant “Svøp kappen om skuldrene” av Erik Bye. Det var bare 39 som stemte mot forslaget til komiteen.” (<https://www.rbnett.no/lokal/molde/article451213.ece>; lesedato 23.06.20)

“Hvor mye teller Nordahl Griegs ateisme i diskusjonen om [diktet/sangen] “Til ungdommen” skal inn i salmeboka? For dikterens etterkommere og arvinger veier det tungt. De protesterte etter at både Kirkerådet og Bispemøtet gikk inn for å inkludere sangversjonen av Griegs “Til ungdommen” i Norsk salmebok, fordi Grieg var kommunist og erklært ikke-troende. I går kunne Vårt Land melde at 16 av 21 medlemmer av komiteen som arbeider med å slutføre den nye salmeboka, ønsket å etterkomme familiens ønske. [...] [Det virker] smålig når Human-Etisk Forbund forsøker å hevde et slags eierskap til sangen i begrunnelsen for hvorfor den ikke bør være med i salmeboka. [...] Uavhengig av arvingenes holdning er det umulig å lese et kristent verdenssyn inn i “Til ungdommen”, og selv om biskop Helga Haugland Byfuglien, som har ivret for å inkludere sangen i salmeboka, sier at den “målbærer grunnleggende tanker fra kristen tro og teologi”, er det ikke nok til å sette likhetstegn. Kristen teologi og humanisme er ikke det samme, selv om de har flere grunnverdier felles. En religion er og blir noe mer spesifikt.” (*Dagbladet* 17. april 2012 s. 2)

Noen “salmer” overskrider sjangeren. Bjørnstjerne Bjørnson skrev et par naturalistiske salmer, og den tyske dikteren Richard Dehmel skrev et arbeiderdikt med tittelen “Fjellsalme” (“Bergpsalm”). Tor Jonsson publiserte diktet “Kvardagssalme” i samlingen *Jarnetter* (1948).

Mona Høvrings *Ekornet og den vakleворne brua: Dikt og salmer* (2010) inneholder noen dikt som har salme i tittelen selv om de har få av salmesjangerens kjennetegn: “kravlaus salme”, “uavslutta salme”, “salme i all hast”.

Paul Emil Rynning ga i 1967 ut *Norsk salmeleksikon*. Stig Wernø Holter har på 2000-tallet redigert *Nytt norsk salmeleksikon* i flere bind.

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>